

רק החקלאות יכולה לשמור על הרזרבה הקרקעית האמיתית של ישראל

שלום שמחון
שר החקלאות ופיתוח הכפר

מדינה, כל מדינה, גם מדינת ישראל, חייבת לשמור על אדמתה, על הרזרבה הקרקעית האמיתית שלה, שהרי בלי קרקע אין מדינה. אבל את שמירת הקרקע אי-אפשר להפקיד בידי חברות העוסקות בפיתוח או בידי גופים גדולים העוסקים בעיבוד הקרקע. השמירה הנכונה הזו יכולה לצאת אל הפועל רק על ידי החקלאי הפוסע ברגליו על הקרקע שלו ומעבד אותה כמו ידיו. אין דרך אחרת. זאת שיטת השמירה האמיתית והיחידה שיכולה להיות, שצריכה להיות, על קרקעות מדינת ישראל. את העובדה הייחודית הזו יש לזכור תמיד כאשר מקיימים דיון במגוון הנושאים הקשורים לחקלאות, לשימושי הקרקע, לשינוי ייעוד הקרקע ולהקצאת מכסות המים.

למרבה הצער, רבים וטובים אינם מבינים מהם התנאים הדרושים למדיניות שמירת הקרקע בישראל. כדי למקד את הנושא אביא כדוגמה את הדיון שהתקיים בממשלה ועסק בהקמת ועדה שעניינה מבנה הקיבוץ בעתיד ומה ההתאמות הנדרשות למבנה הנכון. לכאורה אפשר היה לסיים את הדיון בחמש דקות. למעשה הפך הנושא הפשוט לכאורה לדיון טעון אמוציות, אולי אחד הסוערים ביותר בכל משך קיומה של הממשלה. וכל כך למה? בעיקר בשל העובדה הבסיסית שחלק מאתנו איבד את היכולת לחשוב ללא אמוציות, רק בהיגיון, על המשמעות האמיתית של החזקת הקרקע ועל המשמעות האמיתית של ההתיישבות במדינת ישראל.

תמיד האמנתי שמי שעיצב וקבע בפועל את גבולות מדינת ישראל היו החקלאים בהתיישבות העובדת, בקיבוצים ובמושבים. אותם אנשים שנאחזו בקרקע שלהם בצפורניים, ובהיאחזות הזו קבעו לא רק את גבולות המדינה, אלא גם את העובדה שיש להם זכויות בקרקע הזאת, זכויות שאותן מנסים כיום לשלול מהם, שלא בצדק. אני אומר את הדברים דווקא על רקע העובדה שבמשך זמן רב מדי מדינת ישראל אינה מצליחה לסיים את הפרשייה העוסקת בנושא הגדרת זכויות החקלאים בקרקע.

רק החקלאות יכולה לשמור על הרזרבה הקרקעית האמיתית של ישראל

אני אומר את הדברים האלה כי אני משוכנע שהעובדה שהדיון בנושא הזה אינו מוכרע, היא הגורם לכך שנושאים רבים אחרים הניצבים על סדר היום הלאומי של ישראל אינם נפתרים. עד שלא יבוא לכלל סיום נושא זכויות החקלאים, לא יימצא פתרון גם לנושאים כגון השטחים הפתוחים, עיבוד הקרקע והחקלאות, ההתיישבות בכל פינות הארץ וזכויותיו של האדם הקטן, הבורד, הנמצא בתוך ההתיישבות. כל הרכיבים האלה שלובים זה בזה. בלי שנסיים פרק אחד, לא נוכל להתחיל ולא נוכל לסיים את הפרק השני.

**"אם לא נשכיל
להבין שלשמירת
הקרקע יש מחיר,
ומי שיכולים
באמת לשמור על
הקרקע הם רק
אלה שיושבים
עליה במשך
עשרות שנים -
בסופו של דבר
נאבד את האדמה
הזאת לידיים
זרות."**

את ההוכחה, אם בכלל יש צורך בהוכחה נוספת, קיבלתי בישיבת הממשלה. אפילו בפורום הזה, שאמור להיות מעורה במה שקורה בארץ, ראיתי עד כמה חסר לאחדים מהשרים ידע אמיתי ומבוסס אפילו כאשר מתווכחים בשאלה, "אם הבית שנמצא בתוך שטח המחנה בקיבוץ שייך לחברי הקיבוץ או לא" כאילו יש בכלל מקום לוויכוח בנושא זה. אם מישהו יכול להעלות על דעתו שוועדה מהסוג שהוצע בישיבת הממשלה אסור שתעסוק בהגדרת שיוך בתי החברים בקיבוצים ומאמין שהבית הפרטי הזה הוא רכוש של מדינת ישראל - זו פשוט אי-הבנה בסיסית, או אולי ציניות פשוטה. בהקשר הזה, לגבי הזכויות של הנאחזים בקרקע, ברור לי שמגיעה הכרת תודה של כולנו לראש הממשלה אריאל שרון, ולא כי הוא אולי ה"מפא"יניק" הצינוני האחרון, אלא בגלל העובדה שהוא מכיר באמת, לפני ולפנים, את נושא ההתיישבות

ואת הצורך הלאומי של מדינת ישראל בהיאחזות בקרקע. אם מישהו חושב שבהחלטות של בתי משפט או בוועדות ממשלתיות אפשר יהיה להגיע לסוף פסוק בנושא זכויות החקלאים בקרקע - הוא טועה. אפשר יהיה להסדיר את הפרשייה הכאובה הזאת רק כאשר יתקיים דיון, בישיבה בגובה העיניים, אחד על אחד, מול אלה היושבים על הקרקע זה עשרות שנים, ולפעמים הרבה יותר מזה. הבעיה לא תיפתר בשום דרך אחרת: לא בהחלטת מינהל, לא בהחלטת ממשלה ולא בהכרעה של בית משפט. לשמחתי, במשך המים הבינו את העניין, והבעיות נפתרות בדרך של הידברות, ולא במחטפים כפויים.

דרוש: משרד ממשלתי שירכז את מרחב המחיה התכנוני הכולל ואת תכנון משק המים

שני גורמים מרכזיים פועלים במרחב המחיה התכנוני בישראל. האחד הוא מינהל מקרקעי ישראל והשני הוא משרד הפנים. שני גורמים אלה פועלים לא פעם ללא תיאום נכון ומספיק, ואינם מצליחים לתכנן במאמץ משותף וממוקד תכנית הולמת לישראל של המאה ה-21. כדי להגיע ליעדים הדרושים לישראל, יש צורך למקד את הפעילות הזו במסגרת גוף תכנוני אחד, חדש, שהמסגרת שלו בעצם כבר קיימת על פי החלטת ממשלה שנתקבלה עוד בימי ממשלת ברק וקבעה שיש להקים רשות לאומית לתכנון במסגרת משרד ראש הממשלה, רשות שתאגד בתוכה את שני רכיבי התכנון ממשרד הפנים וממינהל מקרקעי ישראל.

בשנים האחרונות עולים בכנסת הרבה מאוד חוקים העוסקים במינהל מקרקעי ישראל ובצורך לשנות את אורח פעולתו. נראה לי כי במקום החוקים האלה ראוי שראש הממשלה, שהוא בינתיים גם שר התשתיות, יעשה מעשה וידאג להקמת משרד לתכנון לאומי, משרד לתשתית של תכנון לאומי, שירכז בתוכו את שלוש הרכיבים החשובים של התכנון: מינהל המקרקעין, התכנון במשרד הפנים ותכנון משק המים בישראל. אני משוכנע שריכוז פעילות התכנון תחת קורת גג אחת יעשה רק טוב לישראל. הקמת משרד כזה, שלא יעסוק בצדדים הפיזיים-ביצועיים, אלא רק ברמת התכנון הלאומי, לא תיצור כפילויות מיותרות, אלא תרכז את המאמץ, תמקד אותו ותמנע פעילויות מקבילות מיותרות ולא מתואמות.

אך לא רק בזכויות מוקנות של הנאחזים בקרקע אני עוסק. בראייה האמיתית, האובייקטיבית, אינני חושב שנכון להתעלם מהתפקיד החשוב שמילאו עיירות הפיתוח בקיומה של המדינה, וגם לא מהתפקיד החשוב של הערים הגדולות בישראל. ממש לא. יחד עם זאת אינני יכול ואינני חושב שנכון להתעלם מהעובדה שמי שישב עשרות שנים במלכיה, במשגב עם או בכפר גלעדני ללא גדר מערכת, נוכח הרבה מאוד הסתננויות, חדירות והתקפות של מחבלים, תרם תרומה רבה לקיומה של המדינה ולגבולותיה הנוכחיים. לולא הוקמו יישובים אלה ורבים אחרים במקומות

רק החקלאות יכולה לשמור על הרזרבה הקרקעית האמיתית של ישראל

שבהם נאחזו בקרקע, ייתכן שגבולות ישראל בצפון לא היו עוברים בקריית שמונה, אלא באזור ראש פינה. בדיוק כפי שאיי-אפשר להתעלם מן העובדה שהגבול הצפוני-מערבי של ישראל לא נקבע בנהריה, אלא בראש הנקרה ובחניתה. את הזכויות האלה של הנאחזים בקרקע, בפריפריה המרוחקת, אסור להכחיש, אסור לבטל ובוודאי שלא לפעול בכפייה. אני משוכנע שכל שנמהר ונסדיר את הנושאים הקשורים להתיישבות העובדת – כך ייטב לכולם. יש כמה נושאים מרכזיים הדורשים הסדר. יש לאפשר גם לקיבוצים וגם למושבים לבצע את השינויים הדרושים להם מכורח הנסיבות ולהתאים את התנאים הפיזיים גם לשנים הבאות; לטפל נכון בסוגיית הקרקע, ולא רק במישור של הנדל"ן ושל מינהל מקרקעי ישראל, וגם למצוא פתרון לשאלת הזכויות הבסיסיות לנוכח מה שקורה ואפשר שיקרה בתוך "המחנה". במקביל יש למצוא את הדרך הנכונה ביחס למה שהיינו רוצים שיקרה בארבעת מיליוני הדונם שמוחזקים על ידי החקלאים.

**"אפילו אלך
ועדות, אם יקומו,
לא יצליחו לפתור
את בעיית עיגון
זכויות החקלאים.
רק הכרעה
ממשלתית תוכל
לחלץ את העגלה
הזו מן הבוץ שבו
היא תקועה זמן
רב, רב ומדי."**

כאשר עוסקים בקרקעות, הרבה פעמים מושמעות סיסמאות ערכיות שלא תמיד ברורות לחלוטין לציבור הרחב. כדוגמה לכך אפשר להביא את הערך של "שמירת הקרקע". שמירה זו אינה דבר סתמי. יש אמרה, נכונה מאוד לדעתי, הקובעת כי מי שאינו שומר על הקרקע שלו – הקרקע אינה שומרת עליו. הדבר נכון לגבי בודדים, ונכון גם לגבי מדינות. למרבה הצער, רבים בישראל לא מבינים כל כך את משמעותו של הערך הזה. בשנים האחרונות איבדנו מאות אלפי דונמים שחמקו משליטתנו. כדי לא להבהיל את אזרחי המדינה, עדיף שלא לנקוב במספרים מדויקים. כל מי שרוצה לדעת את האמת יכול ללכת ולראות מה קורה בשטח בפועל, בנגב ובחלק ממרכז הגליל, ממש בלב לבה של מדינת ישראל. אט אט אנחנו מאבדים את

הרזרבה הקרקעית היחידה כמעט שיש לנו לצרכים של הדור הבא ולעולים שאנחנו מקווים שיבואו בהמוניהם. אם לא נשכיל להבין שלשמירת הקרקע במדינת ישראל יש מחיר, ושמי שיכולים באמת לשמור על הקרקע הם רק אלה שיושבים על הקרקע במשך עשרות שנים, בסופו של דבר נאבד את הקרקע הזאת לידיים זרות. מן הטעם החשוב הזה דרושה לישראל, דווקא עכשיו, מדיניות שלוקחת בחשבון את העובדה

שאף על פי שכיום החקלאות יעילה יותר, ודרושות לה פחות קרקעות, עדיין יש לשמירת קרקעות חשיבות לאומית. אך יש חשיבות גם לשמירת החקלאים. את אותם חקלאים שנותרו על הקרקע צריך לטפח לשתי מטרות. האחת – היאחזות בקרקע ועיבוד הקרקע, והשנייה – אספקת תוצרת חקלאית טרייה לאוכלוסיית ישראל וגם ליצוא.

זה המקום לומר את האמת שרוב הציבור אינו מודע לה. מרבית אנשי ההתיישבות אינם מעוניינים כלל באספקטים הנדל"ניים של הקרקע. כל מה שהם רוצים הוא לשמור על הקרקע שלהם. אבל כאשר מישהו מחליט שצריך לפנות אותם מן הקרקע שכבר אין לה שימוש חקלאי – הם רוצים, וראויים, לקבל את הפיצוי הראוי. לא בזלזול ולא בהתנשאות, אלא כמשהו שפשוט מגיע להם. בראייה לעתיד אני משוכנע שהצורך הלאומי בחקלאות הישראלית בשנים שיבואו יביא לכך שתימצא דרך המלך שתשלב בין שני הפרמטרים האלה. החקלאות הישראלית לא תוכל להצטמצם יותר

חובה לבנות מחדש את חוק היערות

על פי החוק במדינת ישראל, שר החקלאות הוא גם שר היערות. אם היום מישהו עוקר עץ בגינת ביתו, הוא צריך לקבל אישור משר החקלאות. זה החוק. אבל את הכסף לטיפול בנושא היערות נותנת קק"ל. בעקבות פסיקת בית המשפט העליון שניתנה באחרונה, אין ספק שאנחנו מתחילים עידן חדש שבמסגרתו אנחנו מחויבים לבחון מחדש את נושא היערות, כולל עדכון חוק היערות, על מנת שאפשר יהיה להעמיד לרשות הנושא החשוב הזה את המשאבים הדרושים מהמדינה וגם לבנות מדיניות יערות מאוזנת ונכונה, שתתאים לצורכי העידן החדש. צריך לרענן את החוק המנדטורי הקיים ולבנות מערכת יחסים חדשה ומעודכנת בין קרן קימת לבין משרד החקלאות והגופים הירוקים, מערכת שתענה גם על צרכים של איכות החיים של הציבור הישראלי. זאת הכוונה, וזה מה שדרוש. במסגרת זו, כבר לפני כשנה וחצי הוחל שיתוף פעולה מעשי בין קק"ל למשרד החקלאות שמטרתו לנסות לגבש חוק יערות חדש שייצור איזונים נכונים בין פקיד היערות במשרד החקלאות לבין פקיד החקלאות בקרן קימת.

רק החקלאות יכולה לשמור על הרזרבה הקרקעית האמיתית של ישראל

בשנים שיבואו, בגלל הסכנה שבאיבוד קרקעות הלאום, דבר שמדינת ישראל לא יכולה להרשות לעצמה אם היא חפצת חיים.

נושא חשוב נוסף לקיומנו הלאומי הוא המים, החשובים לא פחות מהקרקע. אף שאנחנו נמצאים במשבר מים קשה מאוד, חייבת מדינת ישראל לספק מים לאזרחיה. אין זה סוד שקיים ויכוח מהותי לגבי כמויות המים הדרושות לחקלאות, וידוע גם שניטש ויכוח חריף לגבי מחירי המים. אבל למרות הוויכוחים, דבר אחד ברור: למדינת ישראל אין הרבה ברירות. היא צריכה שמישהו ישתמש במים הקיימים, במים מכל הסוגים: גם מים שפירים וגם מי ביוב שהיום כבר אי-אפשר להזרים אותם, סתם כך, אל הים. הפתרון היחיד לשימוש במים אלה הוא החקלאות. אין פתרון אחר. גם אם נניח לרגע שלא קיימים בכלל חקלאים בארץ, על עובדה אחת אין מחלוקת: למדינת ישראל אין יכולת לאגור את כל כמויות המים מן הסוגים השונים. לכן, בסופו של דבר, הפתרון היחיד הנכון הוא שהחקלאים ישתמשו במים. מדינת ישראל איננה יכולה להיות רק מדינה של שטחי בעל. בגלל מצוקת המים המתמשכת למדו

"מי שעיצב וקבע

בפועל את

גבולות מדינת

ישראל היו

החקלאים

בקיבוצים

ובמושבים. אותם

אנשים שונאחו

בציפורניים

בקרקע."

לעשות במישור של משק המים, חובתנו לעשות גם בתחום המדיניות הקרקעית.

מתוך ראייה מפוכחת ומציאותית של הדברים אני יכול לומר בוודאות: אפילו אלף ועדות, אם יקומו, לא יצליחו לפתור את בעיית עיגון זכויות החקלאים. רק הכרעה ממשלתית תוכל לחלץ את העגלה הזו מן הבוץ שבו היא תקועה זמן רב, רב מדי.

בתחום זכויות החקלאים על הקרקע קיימת רק אחת משתי אפשרויות: או שהממשלה חכרית, ובג"ץ יאמץ את הכרעת הממשלה, או שיושב ראש מינהל מקרקעי ישראל בשיתוף עם המשנה ליושב ראש – שהוא במקרה גם יושב ראש הדירקטוריון של קק"ל – יאזרו עוז ויביאו לדיון ולהכרעה את הצעת ההחלטה שהנחתי על שולחן הממשלה. אם מדינת ישראל לא תלך באחת משתי הדרכים האלה – בית דין לא יעזור. שום בעיה לא תגיע לכלל פתרון אם נבחר בדרך אחרת.

בתום הדברים העקרוניים האלה ראוי להציג מספר נתונים עובדתיים לגבי המדיניות החקלאית. החקלאות בישראל הצטמצמה מאוד מבחינת מספר החקלאים, אך היא לא הצטמצמה מבחינת מספר הדונמים שהיא מעבדת, וגם לא מבחינת היקף הייצור החקלאי. להפך. הענף היחיד בישראל שבשנת 2001 הראה צמיחה חיובית, בניגוד למגמות השליליות שהראה כל המשק, הוא החקלאות, המגיעה למחזור של כ-15 מיליארד שקלים בשנה, מתוך זה 25% יצוא חקלאי טרי. את כל התוצרת הנאה הזו אנו מפיקים בעזרת חצי מיליארד מ"ק מים בשנה. החקלאות תייצר את הכמויות האלה גם עם פחות מים. החקלאות קיימת, ונראית כמעט בכל פינה בארץ, למעט באותם מאות אלפי דונמים שהפכו לשדות בור בשנים האחרונות, ושאני מקווה שיחזרו לעיבוד במסגרת המדיניות החקלאית החדשה כבר מסוף 2002, ובוודאי במהלך 2003. הענפים השונים של החקלאות הישראלית עברו רפורמות גדולות מאוד ועברו מתחום התפוקה המתוכננת לתנאים הדומים לשוק חופשי. להוציא שני ענפים בחקלאות הישראלית, שוב לא קיים משק מתוכנן. תכנון מוכתב נותר רק בענף החלב – כמו בכל מדינה בעולם – ובשלוחת הביצים בענף הלול. זאת בעיקר כתוצאה מהעובדה שלמדינה יש אינטרס שהגדלים בקווי העימות יוכלו להתפרנס בכבוד ובביטחון מתוצרתם החקלאית. פרט לכך החקלאות הישראלית פתוחה. איש אינו מכתב מה לגדל והיכן, וכל חקלאי יכול לגדל כמעט כל מה שעולה על דעתו – כמובן במגבלות של קרקע ומים.

בשני תחומים המצויים במסגרת הטיפול המערכתי עדיין לא הגענו לידי מיצוי נאות: פיתוח הכפר וחוק החקלאות. פיתוח הכפר בישראל, בינתיים, הוא כותרת ללא תוכן. אני מקווה מאוד שמדינת ישראל תאמץ את תכנית "כפר 2000" כדי שאפשר יהיה להתוות דרך חדשה והולמת לגבי הרכיבים השונים של הכפר, גם בנושא התשתית הפיזית וגם בנושא התשתית התעסוקתית האחרת, שאיננה חקלאות. אני מקווה שאחרי שקרן קימת תסיים את הפרויקטים הגדולים שלה במאגרים של משק המים,

רק החקלאות יכולה לשמור על הרזרבה הקרקעית האמיתית של ישראל

היא תצטרף למהלך "כפר 2000" יחד עם הסוכנות היהודית ועם הממשלה. אני משוכנע שזו משימה לאומית הולמת לקק"ל. התחום השני הדורש טיפול מערכתי הוא חוק החקלאות. ואולי דווקא בהקשר זה ראוי לנו ללמוד מארצות הברית, כפי שאנו לומדים ממנה בתחומים רבים. בארצות הברית חתם הנשיא על חוק חקלאות המגדיל את היקף התמיכה בחקלאים בשיעור של כ-80%. במונחים של ארצות הברית מדובר בהרבה מאוד מיליארדי דולרים. הנשיא הגיע לכלל הכרעה זו בניגוד לדעת הכלכלנים והיועצים. אני משוכנע שאם זה מה שחשוב לארצות הברית, יצואנית החקלאות הגדולה בעולם, אם זה הכיוון שהיא מציגה בפני העולם, גם ישראל צריכה להפנים את חשיבות החקלאות, את חשיבות החקלאים, את חשיבות האדמה ואת חשיבות התמיכה המשמעותית בחקלאות.